

## Извори Православне Хришћанске Етике

Оснoв богoслoвскoј нaуци у oпштe, пa прeмa тoмe и Прaвoслaвнoј Хришћaнскoј Етици, нaуци o eтичким зaкoнимa Бoжијим и хришћaнским дужнoстимa, јестe Нaтприрoднo Бoжaнскo Oткривeњe, a тe ћe рeћи, дa јe Нaтприрoднo Бoжaнскo Oткривeњe, у кoмe јe пo рeчимa ап. Пaвлa мaнифeстoвaнa тaјнa вoљe Бoжијe (Ефeс. 1, 9.), први и глaвни извoр кaкo свимa oстaлим богoслoвским дисциплинaмa, тaкo истo и Прaвoслaвнoј Хришћaнскoј Етици. Нo кaкo сe Нaтприрoднo Бoжaнскo Oткривeњe нaлaзи у двa oбликa: у усмeнoм и писмeнoм, тo су и извoри у oвoм случaју Прaвoслaвнe Хришћaнскe Етикe двoјaки: јeдни су писмeни (Св. Писмo), a други су усмeни (Св. Прeдaњe). У слeдeћeм излaтaњу ми ћeмo oпширнијe прoгoвoрити o Св. Писму и Св. Прeдaњу кaо глaвним извoримa специјaлнo Прaвoслaвнe Хришћaнскe Етикe.

I. Св. Писмo, први глaвни извoр Прaвoслaвнe Хришћaнскe Етикe. Св. Писмo, први oблик Нaтприрoднoг Бoжaнскoг Oткривeњa или писaнa рeч Бoжијa, сaстoји сe из двa дeлa: Стaрoг и Нoвoг Зaвeтa. Oбa Зaвeтa нaписали су људи, кoјe јe Бoг у сврху писaњa свeштeних књигa Стaрoг и Нoвoг Зaвeтa нарoчитo изaбрaо, a Св. Дух нaдaхнуo (инспирисao) и прoсвeтиo. Oви oд Бoгa изaбрaни и oд Св. Духa нaдaхнути и прoсвeћeни људи нaзивaју сe прoрoци и aпoстoли. Пo oвoј oпштe пoзнaтoј нaпoмeни Св. Писмo Ст. и Нoв. Зaвeтa јe дaклe бoжaнскoг пoрeклa. Нa oснoву oвe чињeницe прaвoслaвни eтичaри с прaвoм тврдe, дa јe Св. Писмo први и глaвни извoр Прaвoслaвнe Хришћaнскe Етикe. Дa јe пaк Св. Писмo oснoв, први и глaвни извoр свимa богoслoвским дисциплинaмa, пa и Прaвoслaвнoј Хришћaнскoј Етици, свeдoчи и сaм Хр. Спaситeљ рeчимa: »Рeчи кoјe вaм јa рeкoх дух су и живoт су« (Јoв. 6, 63.). Тo истo свeдoчи и ап. Пaвлe кaд кaжe: »Свe јe писмo oд Бoгa дaнo, и кoриснo зa учeњe, зa кaрaњe, зa пoпрaвљaњe, зa пoучaвaњe у прaвди; дa будe сaвршeн чoвeк Бoжији, зa свaкo дoбрo дeлo припрaвљeн« (II. Тим. 3, 16.—17.); јeр »свeтa писмa мoгу умудрити нa спaсeњe у Христa Исусa« (II. Тим. 3, 15.). O Св. Писму кaо oснoви, првoм и глaвнoм извoру богoслoвскe нaукe у oпштe, пa и Прaвoслaвнe Хришћaнскe Етикe изрaжaвaју сe и пoјeдини св. oци и учитeљи црквe. Ми ћeмo у прилoг oвe

тврдње цитирати само нека места из дела тих св. отаца и учитеља цркве. Тако н. пр. Св. Јустин, мученик и филозоф (умро између 163.—167.) каже: »У старо време живели су неки људи, старији од свих оних, који су себе сматрали философима, људи свети и праведни, а и љубимци Божији, они су говорили надахнути (инспирисани) од Божанског Духа. Ти су људи названи пророци, јер су прорицали будуће ствари, дакле оно, што се сада догађа . . . Њихови списи и данас постоје, у којима читаоци ако им верују, могу наћи или из њих црпсти корисно знање о почетку, као и о свршетку и циљу ствари, и о свему оном, што један филозоф треба да зна.<sup>1</sup> Слично вели и Св. Иполит († с. 235.): »Као што онај, који хоће да изучава светску мудрост или знања света, не може то постићи лакше и боље на други начин, него изучавањем дела филозофа ; тако и ми, ако хоћемо да говоримо о побожности, која је достојна Бога, не можемо боље, него из Божанског Писма, које смо дужни да изучавамо,<sup>2</sup> »јер нема ништа тамо написано« (наиме о Св. Писму), по речима Св. Јована Златоустог († 407.), »што не садржи богат смисао, пошто су говорили блажени пророци, надахнути од Божанског Духа. Ради тога садрже те књиге, написане од Св. Духа, богато скривено благо. Ми зато треба да се, уз помоћ благодати од горе, а истовремено и просвећени Св. Духом, држимо божанских изрека ; јер Божанско писмо не треба човечије мудрости за разумевање оног, што је написано, него Откривење Духа, да би могли разумети или схватити прави смисао оног, што је тамо (у Св. Писму) положено или дато, а и да би могли извући из тога велике користи.<sup>3</sup>

Кад је реч о Св. Писму, као првом и главном извору у овом случају Православне Хришћанске Етике, православни етичари мисле у првом реду на Св. Писмо Нов. Завета, у коме је непосредно изложено етичко учење Хр. Спаситеља и у духу Његовог етичког учења етичко учење Његових апостола. Овде је потребно то нагласити, да Нови Завет није потпуно кодифици-

<sup>1</sup> Διάλογος πρὸς Τριφῶνα Ἰουδαίου — dialogus cum Iudaeo Triphone (дијалог са Јудејом Трифоном) сар. 7. (Migne, P. gr., tom. VI. p. 471).

<sup>2</sup> Φιλοσοφούμενα ἢ κατὰ πασῶν αἰρέσεων ἐλεγχοῦς — Philosophumena sive omnium haeresium refutatio (побијање свих јереси) књ. X. гл. 9. Цитирано по: Нравственное Богословіе или христіанское ученіе о нравственности. М. Олесницкій, Кіевъ, 1901. стр. 14.

<sup>3</sup> Hom. in Gen. n. 1. (Migne, P. gr., t. LIII. p. 175).

рани морални закон, морални закон у конкретном и позитивном свом значењу и примени, него су дате само моралне идеје (идеје светости и доброте), односно морални закон у опште. Зато морални закон Нов. Завета, по примеру и упутству самог Хр. Спаситеља, често пута у конкретним случајевима не треба тумачити дословно, него у пренесеном значењу и разумно у духу Његове божанствене науке. Тако на пр. кад је један од слугу у кући првосвештеника Кајафе ударио по образу Ис. Христа (Јов. 18, 22.), Ис. Христос му није окренуо и други образ, и ако се то по Мат. 5, 39. тражи. У извесним случајевима је шта више неприлично, недозвољено и немогуће дословно тумачење појединих моралних изрека (сравни: Мат. 5, 29.—30. ; 15. 1. ; 19, 29. ; I. Кор. 6, 12. ; сравни и тумачење бл. Јеронима Гал. 1, 11.—12.).<sup>1</sup> Пошто, дакле, Нови Завет није кодифицирани морални закон, јер садржи опште моралне идеје и истине, то из њих наша православна црква има тек да изводи прописе за практичан морални живот људи, а по добивеном овлашћењу од самог Хр. Спаситеља, да једино она може тумачити моралне идеје Св. Писма: Тако се н. пр. моралне идеје налазе у познатој беседи Ис. Христа на Гори (Мат. 5.—7. гл. ; Лук. 6, 20.—40.), нарочито у девет божанстава (Мат. 5. 3.—11.), чији се број може и повећати, јер у дому Оца небеског има много станова за блаженство праведника (Јов. 14, 2.), а може се и смањити (н. пр. код еванђ. Луке 6, 21.—23. спомињу се само четири блаженства) ; даље у причама Хр. Спаситеља: о милостивом Самарјанину (Лук. 10, 25.—37.) ; о изгубљеном или блудном сину (Лук. 15, 11.—32.) ; о царинику и фарисеју (Лук. 18, 9.—14.) ; у опису општег или страшног суда (Мат. 25, 31.—46.) и т. д. У сваком случају живот и рад Хр. Спаситеља мора вазда лебдети пред очима сваком хришћанину као највиши идеал савршене моралности, коме треба следовати (Мат. 11, 29. ; Јов. 13, 15. ; Рим. 8, 29. ; Фил. 2, 5. ; II. Пет. 2, 21.), разуме се, према горњој тврдњи, разумно и мудро, пошто се из дословног тумачења извесних моралних идеја, као и из слепог и неразумног следовања примеру Хр. Спаситеља врло често рађају разне ексцентричности, нарочито аскетичне и мистичне. О Хр. Спаситељу, као моралном идеалу и васпитачу људи, на који треба да се угледа сваки хришћанин, као и о начину како треба да се угледа, пружа дивно

<sup>1</sup> In Gal. 1, 11.—12. (Migne, P. I., t. XXVI. p. 322.).

упуство у својим делима Климент Александриски († 215.), нарочито у делу: παιδαγωγός (педагог).<sup>1</sup>

У вези са овим напоменама о Новом Завету, као првом и главном извору Православне Хришћанске Етике, нама се истовремено јављају два колико интересантна, толико и важна питања: Прво, да ли је и Стари Завет извор Православне Хришћанске Етике? И друго, ако јесте, у колико је и Ст. Завет извор? Пре него што одговоримо на прво питање ваља имати на уму, по претходној напомени, да је и Ст. Зав. део Натприродног Божанског Откривења; да и Ст. Зав. као такав садржи реч Божију; и да важи као извор моралног сазнања, разуме се у толико, у колико, као и Нов. Завет, садржи такође вољу Божију. Имајући ове напомене у виду православни етичари одговарају на прво питање позитивно, а да би оправдали ово своје гледиште, они се позивају и на речи самог Хр. Спаситеља, које гласе: »Не мислите да сам дошао да покварим закон и пророке: нисам дошао да покварим, него да испуним« (Мат. 5, 17.; сравни и: Мат. 19, 17.—21.; Јов. 1, 17.; 13, 34.—35.; Јевр. 7, 19. и 22.). Ове се речи Хр. Спаситеља тичу највише морала Ст. Завета, који по својим начелима далеко заостаје иза идеала савршене моралности еванђеља, а често пута и иза захтева обичне моралне свести,<sup>2</sup> но кога је баш зато Хр. Спаситељ употпунио и усавршио Својим божанским етичким учењем. Што се пак тиче другог питања и овде треба имати на уму претходну напомену, да су Ст. Завет, као и Нови, написали људи, које је сам Бог за то нарочито изабрао, и који су уједно били надахнути (инспирисани) од Св. Духа, што ће рећи, да је и Ст. Завет, исто као и Нови Завет, божанског, а не човечанског, порекла и карактера. Тако је на пр. карактер Ст. Завета привременост, а циљ спремање изабраног народа (Јевреја) за дочек обећаног Месије, Искупитеља света, а преко изабраног народа (Јевреја) и свих других незнабожачких народа. Зато ап. Павле вели: »Тако нам закон би васпитач до Христа« (παιδαγωγός εἰς Χριστόν, Гал. 3, 24.). Овим речима указује ап. Павле нацео Ст. Завет, нарочито на Мојсијев закон. На једном другом месту исти апостол каже: »Јер је Христос свршетак закона: који га

<sup>1</sup> Види: Migne, P. gr., tom. VIII.—IX.

<sup>2</sup> Lehrbuch der Moralthologie, Dr. F. X. Linsenmann, Freib. in Br., 1878. стр. 30.



год верује оправдан је» (Рим. 10, 4.). И овим речима указује ап. Павле на цео Ст. Завет, специјално на Мојсијев закон, који се сматра за основ или језгро и старозаветном моралном учењу. Ако ова два цитата ап. Павла применимо на старозаветни морал, то излази, да је Ст. Завет у опште, као и старозаветни морал посебице само припрема за Нови Завет, односно за Христов морал. Према томе одговор на друго питање (у колико је и Ст. Завет извор Православне Хришћанске Етике ?) гласи : Пошто је Ст. Завет само припрема за Нови Завет, то је онда Ст. Завет, односно старозаветни морал, по мишљењу православних етичара, строго узевши само помоћни извор Православне Хришћанске Етике, но ипак зато врло користан и потребан извор за боље разумевање самог хришћанског морала. Да би ово гледиште православних етичара боље објаснили и документовали, ми ћемо и на овом месту цитирати извесна места појединих св. отаца и учитеља цркве, која говоре о Ст. Завету, његовој важности, као и о његовом односу према Новом Завету. Но и пре цитирања тих места можемо напоменути у опште, да се у целој патристичкој литератури стало истиче сагласност између Ст. и Нов. Завета ; да се садржај старозаветних пророчких књига потпуно слаже са учењем Нов. Завета ; и да је хришћанска религија Ис. Христом усавршена старозаветна религија. Од тих св. отаца и учитеља цркве, који говоре о Ст. Завету у смислу ових општих напомена, споменућемо само неке, и то : Апостолски муж Варнава († 76.) опширно говори о Ст. Завету и истиче његову вредност и важност за разумевање хришћанске религије у опште, па, разуме се, и хришћанског морала ; и у свима уређењима Ст. Завета види »величанство Исусово«<sup>1</sup> Св. Иринеј, епископ лионски († 202.) вели, да је Бог један, који је створитељ света и аутор Ст. Завета<sup>2</sup>. Левсевије, епископ кесариски († с. 340.), још се јасније изражава о вредности Ст. Завета кад каже, да је Јудејство припрема за Хришћанство, и да је Ст. Завет типичног карактера, чија су се пророштва тачно испунила

<sup>1</sup> Βαρνάβα ἐπιστολὴ, ἐπιστολὴ καθολικὴ — Barnabae epistola (католичка посланица) I. део, гл. 1.—13. (Migne, P. gr., tom. II. p. 727—767).

<sup>2</sup> "Ελεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως — delectio et ever-sio falso cognominatae guosis (откривање и побијање лажног гносиса) ; после бл. Јеронима († 420.) обично се цитира : Adversus haereses (против јереси), lib. I. cap. 15. (Migne, P. gr., tom. VII. p. 614.—627. ; lib. IV. p. 974.—1118.).

у Христу.<sup>1</sup> Тако и бл. Аугустин († 430.), брани Ст. Завет, исто тако као и Нови Завет, од неоснованих нападаја манихејског епископа Фауста.<sup>2</sup> Шта више бл. Аугустин између Ст. и Нов. Завета не само да не налази противности, него напротив каже: »*Quamquam et in Vetere Novum lateat, et in Novo Vetus pateat*«,<sup>3</sup> што ће рећи, да је Нови Завет каткада скривен у Ст. Завету, и обратно Ст. Завет је јасан или објашњава се у Новом Завету. Овим се цитираним местима уједно побија погрешно, управо лажно гледиште јеретика маркијановаца (присталице гностичког јеретика из II. века Маркијона), манихеја и присцилијана који су закон Ст. Завета сматрали за дело злог принципа (демиурга); као и погрешно и злонамерно мишљење рационалиста по коме је закон Ст. Завета човечијег порекла, односно чисто Мојсијев изум.<sup>4</sup> Овим се местима побија и погрешно мишљење протестаната, да Ст. Завет има сада само историску вредност, другим речима да је једино Нов. Завет извор Хришћанске Етике. Велимо, да је ово мишљење протестаната погрешно зато, шта оба Завета, као саставни делови Натприродног Божанског Откривења, садрже вољу Божију и подједнако Је истичу као највиши морални принцип (сравни: I. Мој. 17. 1.; Ефес. 6, 6. и друга места). И по Старом и по Новом Завету морални је законодавац Бог. Ап. Павле у прилог ове тврдње вели: »Јер што се напред написа (мисли на Ст. Завет) за нашу се науку написа, да трпљењем и утехом наду имамо« (Рим. 15., 4.).

И ако православни етичари сматрају Св. Завет строго узевши само као помоћни извор Православне Хришћанске Етике, ипак је зато, по свему досад реченом, знање Ст. Завета, односно старозаветног морала врло потребно, јер је старозаветни морал без сваке сумње основ новозаветном или хришћанском моралу. Ми ћемо зато ма и у краћим потезима проговорити о старозаветном моралу, кога је људима дао Бог, исто

<sup>1</sup> Ἀποδείξεις εὐαγγελικῇ — demonstratio evangelica (еванђелска доказивања) првих 10 књига (Migne, P. gr., tom. XXII. p. 14.—792.).

<sup>2</sup> Contra Faustum (против Фауста), Migne, P. l., tom. XLII. p. 207. до 518.

<sup>3</sup> Quaestionum in heptateuchum (питања за седам књига, т. ј. за пет књига Мојсијевих, књигу Исуса Навина и судија) lib. 2., LXXIII. (Migne, P. l., tom. XXXIV. p. 623.).

<sup>4</sup> Сравни: Moralthologie, Dr. F. A. Göpfert — Dr. K. Staab, I. Bd., Paderborn, 1920. стр. 22.



тако као и новозаветни морал, преко својих нарочитих изабраника. Пре свега по општој карактеристици старозаветни је морал био непотпун и несавршен, пошто је дат изабраном народу (Јеврејима) према њиховом ондашњем верско-моралном схватању. Доцније су Хр. Спаситељ и Његови апостоли непотпун и несавршен старозаветни морал употпунили и усавршили. Да би пак то потребно излагање старозаветног морала било прегледније, узећемо у овом случају уобичајену хронолошку поделу Свештене Историје Ст. Завета, по којој се цео Ст. Завет дели на три дела или доба а) Пре законско или патријархално доба; б) Законско или Мојсијево доба и в) После законско или пророчко доба. По овој подели почећемо са излагањем морала из патријархалног доба. Пошто је морал сваком човеку, као једино разумо-моралном бићу, урођен (сравни: V. Мој. 30, 11.—14.; Рим. 2, 14.—15.), то се ми већ у патријархално доба сусрећемо са основима морала, шта више и са позитивним моралним наређењима Божијим путем усменог Откривења. Та се наређења у главном тичу дужности човека према Богу, самом себи и ближњем, и сматрају се као специјализација природног моралног закона, који је по горњој тврдњи сваком човеку урођен. Тим се наређењима на изразитији или јаснији начин обележио и нормирао индивидуални и социални живот првих и најстаријих људи. Тако је н. пр. одмах у почетку, још у рају, Бог забранио Адаму и Еви, да не смеју јести од »дрвета познања добра и зла« (I. Мој. 2, 17.). Овом је забраном Бог хтео да опроба оданост и послушност првих људи према њему, по њиховој слободној вољи, коју им је Бог дао одмах при самом стварању (I. Мој. 4, 7.). Иначе се ова забрана сматра и као прва заповест о посту. Споминје се даље благослов брака са стране Бога и јединство брака (моногамија, I. Мој. 1, 28.; 2, 24.), а споминје се и какав треба да је однос жене према мужу (I. Мој. 3, 16.). Из тог времена датирају и тако-зване Нојеве заповести, које по усменом предању потичу од праоца Ноја (сравни: I. Мој. 5, 29. и 31.; 6, 9, 13. и 14.; 7, 1.), а које гласе: »Али не једите меса са душом његовом, а то му је крв. Јер ћу и вашу крв, душе ваше, искати; од сваке ћу звери искати; из руке самога човека, из руке свакога брата његова искаћу душу човечју. Ко пролије крв човечију, његову ће крв пролити човек; јер је Бог по свом обличију створио човека« (I. Мој. 9, 4.—6.). Као што се види

овим заповестима забрањује се једење мяса са крвљу и убиство. Доцније су јеврејски учитељи (т. зв. равини) на основу усменог предања додали споменутим заповестима још неке нове заповести, и тако се број Нојевих заповести повећао на седам и гласе: 1. Не клањати се ниједном другом бићу осим Богу; 2. Не хулити на Бога; 3. Забрана самоубиства и убиства; 4. Забрана блуда; 5. Забрана крађе; 6. Покоравати се властима и 7. Забрана једења мяса са крвљу. Опште познати јеврејски писац средњег века Мајмоницес (Rabbi Moše ben Maimon † 1204.) мисли, да првих шест заповести потичу још од Адама, пошто им је основ, по урођеном природном моралном закону, у самој моралној природи човековој, а само је седма заповест позитивна<sup>1</sup> О првој, четвртој и седмој расправљало се доцније на Апостолском Сабору (Дел. Ап. 15, 20). Ове су три заповести (прва четврта и седма) по свом садржају моралног, а не обредног карактера, и тицале су се хришћана из незнабоштва.<sup>2</sup> Шесту од споменутих заповести потврдили су доцније Мојсије, Хр. Спаситељ ап. Петар и ап. Павле (II. Мој. 22, 28.; Мат. 22, 21.; I. Пет. 2, 13.; Рим. 13, 1.). По некима било је Нојевих заповести шест или чак, мање вероватно, тридесет, а тицале су се Нејевреја.<sup>3</sup> По Grünenbaum-у према Нојевим заповестима били су обавезни т. зв. »прозелити врата«,<sup>4</sup> дакле они Нејевреји, који су примили само јеврејско вероучење, а нису се обрезивали, нити су примили јеврејске обреде и закон о јелима (противно »прозелити правде«, који су потпуно примили јеврејско вероучење и обичаје) Међу даљњим моралним наређењима Божијим из патријархалног доба истиче се воља Божија као највиши и основни морални принцип речима самог Бога, које гласе: »Ја сам Бог свемогући, по мојој вољи живи, и буди поштен« (I. Мој. 17, 1.; сравни и: I. Мој. 24, 40.; 48, 15.). Спомињу се даље примери, који сведоче, и покрај штетног утицаја наследног прародитељског греха (Пс. 50, 7.; Рим. 5, 12.), оданост првих људи према Богу; н. пр. вера у Бога (I. Мој. 15, 6.); приношење жртава Богу (I. Мој.

<sup>1</sup> Biblische Archäologie, Dr. P. Schegg — Dr. J. B. Wirthmüller, Freib. im Br., 1887. стр. 401.

<sup>2</sup> Die Religion in Geschichte und Gegenwart, F. M. Schiele — L. Zscharnack, IV. Bd., Tübingen, 1913. стр. 820.—821.

<sup>3</sup> Ibid. стр. 820.

<sup>4</sup> Сравни: Lehrbuch der Moralthologie, Dr. Fr. X. Linsenmann, Freib. im Br., 1878. стр. 72.



4, 3.—4.); завет (I. Мој. 28, 20.; 31, 13.); заклетва (I. Мој. 21, 23.; 24, 2. 3. 9.; 26, 28.; 47, 29. и 31.) и т. д. Из тог времена датирају извесни прописи што се тиче хране (I. Мој. 1, 29.; 6, 21.; 9, 3.); па односа човека према ближњем, нарочито што се тиче односа према сродницима (I. Мој. 13, 8.—9.; 14, 12.—16; 45, 9.—11.; 45, 22. и 31.; 47, 11.—13.); препоручује се међусобна љубав, а избегавање свађе (I. Мој. 13, 7.—8.; 26, 19. —22.) шта више спомињу се чак и нека дела милости телесне (I. Мој. 18, 2.—5.; 19, 1.—3.; 24, 18. и 46.; 29, 14.) и дела милости душевне (I. Мој. 18, 22.—23.) и други морални прописи и примери моралног живота.

Но како су први људи Адам и Ева убрзо сагрешили против прве заповести Божије (I. Мој. 3, 6.), и грех њихов постао наследан (I. Мој. 8, 21.), ми се већ у најстарије време, т. ј. у патријархално доба сусрећемо и са гресима, односно са преступима против морала (сравни: I. Мој. 6, 1. 2. 5. 6. и 11.; 13, 13.; 19, 4.—5.; 38, 7.). Тако се већ код непосредних наследника првих људи спомиње братоубиство (I. Мој. 4, 8.), а мало доцније и убиство у срцу (I. Мој. 27, 41.); преступи против сексуалног морала (обешћашћење Дине и убиство Сихема; I. Мој. 34, гл. 39, 7. 10. 12.). Правилан однос између мужа и жене, односно поглед на брак сасвим је погрешно схватан. Тако се н. пр. брак склапао купо-продајом, купац је био младожења, а продавац отац невесте (I. Мој. 29, 15.—29.; 34, 12.). Жена није била, истина, робиња свога мужа, но зато ипак њему као господару потчињена (I. Мој. 3, 16.). Конкубине и робиње, чији је број био велики, нису имале никакво право жене (I. Мој. 16, 1.; 30, 1. и даље). Место моногамије јавља се и полигамија (I. Мој. 4, 18.—19.; 16, 1.—3.; 29, 23. 28. и 29.; 26, 34.). Жене су становале одељене од својих мужева (I. Мој. 31, 33.; 39, 11.). Пошто у то време није било редовног и законитог суда, то се при суђењу за преступе изрицале самовољне пресуде, шта више и смртне пресуде (I. Мој. 38, 24.). Окрутност је честа појава (I. Мој. 34, 25.; 49, 5.—7.). Ропство, и ако срамна и човека недостојна установа, сматрало се као оправдано и потребно (I. Мој. 9, 26.; 14, 14.; 26, 25.; 12, 16.; 21, 10.; 24, 35.; 39, 17.; 41, 12. 49, 9. и 16.). Шта више робови и робиње сматрали су се као и свако друго власништво господарево (I. Мој. 12, 16.; 20, 14. 30, 43.; 32, 5.) и т. д.

Сва ова погрешна морална схватања и преступи из патријархалног доба дали су повода, да се морал, који се у то најстарије време предавао само путем усменог предавања, и писмено изложи. То је учинио Мојсије, који је, пошто је претходно примио закон од самог Бога на брду Синају, дао Јеврејима позитиван закон на две камене плоче (V. Мој. 4, 13. ; 10, 5.) Ми ћемо на овом месту опширније проговорити и о морално-законодавном раду Мојсијевом, у вези са питањем о старо-заветном моралу и његовом односу према новозаветном (хришћанском) моралу, јер ћемо се из тог опширнијег излагања моћи очигледније уверити, да је позитивним излагањем морално-правних прописа учињен знатан корак унапред, и да је много што шта од свега тога послужило Хр. Спаситељу и Његовим апостолима као основ њиховом моралном учењу с том напоменом, да су Хр. Спаситељ и Његови апостоли све то само употпунили и усавршили. Пре свега Мојсијев се закон по свом садржају и и сврси дели на три дела, управо садржи у себи три врсте прописа или закона (сравни: V. Мој. 6, 1. и 20. ; 7, 11.), и то: а) морални прописи (*praecepta moralia*); б) богослужбени прописи (*praecepta caeremonialia*) и в) правни прописи (*praecepta iudicialia*). За моралне прописе може се рећи у главном, да у себи садрже одредбе природног моралног закона, које су требале да се морално посрнулим Јеврејима и Нејеврејима позитивним изложењем јаче утисну у њихова срца. Основ или језгро тим моралним прописима јесте декалог или десет заповести Божијих (II Мој. 20, 2.—17. ; V. Мој. 5, 6.—21.), који садржи дужности човека према Богу (прва таблица, I.—IV. заповест) и према ближњем (друга таблица, V.—X. заповест). Од ових десет заповести декалога само друга и четврта формално немају везе са природним моралним законима, јер су оне по свом садржају пролазни прописи о забрани кипова и о светковању суботе, зато их неки етичари убрајају међу богослужбене прописе.<sup>1</sup> Декалог, изузимајући другу и четврту заповест, има према томе вечну и апсолутну вредност, и као такав сматра се за основ целог моралног закона.<sup>2</sup> Декалог стварно обухвата све најважније

<sup>1</sup> *Katholische Moralthologie*, Dr. J. Mausbach, I. Bd., Münster i. W., 1922. стр. 61.

<sup>2</sup> *Lehrbuch der Moralthologie*, Dr. A. Koch, Freib. im Br., 1910. стр. 61.

човекове природне дужности (већином у форми забрана) и то: дужности према Богу, себи и ближњем; даје правац целом индивидуалном и социјалном животу људи, а тиче се не само спољашњих дела, него и прописа с обзиром на унутрашње расположење људи (десета заповест).<sup>1</sup> Декалог или десет заповести Мојсијевих сматрају се, како каже архимандрит Гавриил, као азбука у односу према целом моралном закону.<sup>2</sup> Декалог по свом садржају није ништа друго, него јасније истицање заповести о љубави према Богу и ближњем, чиме се уједно указује на највише принципе моралности.<sup>3</sup> Из ових цитираних мишљења признатих хришћанских етичара о важности десет заповести Божијих (декалога) јасно се види, да оне обавезују људе и сада, и да се та обавеза тиче свих људи. Јер 1. морални закон (укратко изражен у десет заповести Божијих) по својој форми је основни закон, а по својој суштини закон свеопшти, који се оснива на самој разумној природи човека и изражава свеопшту вољу Божију, што се тиче моралног живота људи; 2. Сам Ис. Христос не само да није укинуо тај морални закон, него га је још потврдио (Мат. 5, 17. ; 19, 16.—19. ; Лук. 10, 25.—28.), очистивши га од свих повреда, које су му учинили људи у заблуди (н. пр. Мат. 15, 4.—9.), дао могућност за његово правилно разумевање, пошто је објаснио његов дух и упутио људе, да по њему живе из чисте љубави према Законодавцу-Богу (Мат. 5.—7. гл.), и напослетку, што је олакшао вернима његово извршење обећањем садејства Своје благодати (Јов. 15, 4.—5.). 3. То исто видимо и у учењу апостола. Тако ап. Павле назива закон Мојсијев (мисли на моралне прописе, нарочито на десет заповести Божијих) духовним, светлим и праведним и благим (Рим. 7, 12. и 14.). Апостоли подстичу верне да извршују тај закон (Јак. 2, 8.—11. ; Гал. 5, 13.—15. и др.).<sup>4</sup> Прописи култи тicali су се искључиво јеврејског богослужења, а важили су само до појаве Ис. Христа на земљи, јер се појавом Ис. Христа на земљи испунило све оно, што је у Ст. Завету култом

<sup>1</sup> Lehrbuch der Moralthologie, Dr. F. M. Schindler, I. Bd., Wien, 1913. стр. 171.

<sup>2</sup> Нравственное Богословіе, архим. Гавриилъ, Тверъ, 1884, стр. 92.

<sup>3</sup> Moralthologie, Dr. F. A. Göpfert — Dr. K. Staab, I. Bd., 1920. стр. 23.

<sup>4</sup> Нравственное Православное Богословіе, прот. П. Солдерскій, -Петербургъ, 1901. стр. 31.—32.



предсказивано о Месији и Његовој божанској мисији. Зато у хришћанској цркви ти прописи не само да не важе, него се шта више одбацују (Гал. 2, 3.—5.; 3, 24.—29.; 4, 9.—10.; 5, 2.; Дел. Ап. 15, 10.); њихово респектовање важи као протухришћанско и грешно. Према томе прописи култа имају типичан карактер и као такви могу само указати на благодат спасења, јер се само спасење пружа свима људима једино у Новом Завету, т. ј. кроз искушњење Хр. Спаситеља. Од црквених отаца, који не признају у хришћанској цркви важност прописа култа истичу се Св. Јустин,<sup>1</sup> бл. Аугустин<sup>2</sup> и др. То се исто може рећи и за правне прописе, који су се тицали политичко-социјалних и правно-грађанских односа Јевреја (сравни: II. Мој. 21.—23. гл.). И правни прописи су изгубили у хришћанству своју даљну важност већ и зато, што је јеврејски народ одавно изгубио политичку самосталност. Они данас имају једино историску вредност и могу бити предмет само изучавања.

У трећем периоду Свештене Историје Ст. Завета (т. з в. пророчко доба) ми се такође сусрећемо са старозаветним моралом, проповедан од стране пророка. Пророци у строгом смислу речи били су они изабраници Божији, које је Бог с планом изабрао, да буду весници Његове Св. воље, која се сматрала и сматра као основ како новозаветном, тако исто и старозаветном моралу. Они су говорили у име Бога и објављивали наређења Божија (Суд. 6, 8.; Дан. 9, 5-6.; Амос 3, 7.), а била им је и дужност, да се старају о вери и моралу људи свога времена; да их упућују на путу закона Божијег, а све оне, који су скренули са тог за људе спасоносног пута, да упућују на вечне и истините заповести Божије. Старајући се и о моралу људи, они су одлучно устајали против свега оног, што је било против морала. Тако су н. пр. строго осуђивали неморалност при богослужењу (Амос 2, 7.—8.); устајали су против блуда и проституције (Осија 1.—4. гл.; Амос 6, 1. 4.—7.); против неумерености у јелу и пићу (Ис. 5, 11.—12.; 23, 13.; Амос 6, 6.) и т. д. И политичка делатност пророка кретала се тако исто у правцу и духу старозаветних религиозно-моралних начела.

<sup>2</sup> Дијалог са Јудејом Трифоном, гл. 9.—47. (Migne, P. gr., tom. VI. p. 491.—579.).

<sup>3</sup> Epist. 82. (al. 18.) n. 16. и 20. (Migne, P. l., tom. XXXIII. p. 282. и 285.).

Из досадашњег излагања о Старом Завету у опште и старозаветном моралу посебице јасно се види, да је и Ст. Завет извор Православне Хришћанске Етике, пошто је старозаветни морал основ новозаветном с том напоменом, да су га Ис. Христос и његови апостоли употпунили и усавршили.

II. Св. Предање други главни извор Православне Хришћанске Етике. Св. Предање, други део Натприродног Божанског Откривења или усмено очувана реч Божија, такође је, као и Св. Писмо, главни извор Православне Хришћанске Етике. У прилог ове тврдње говоре следеће чињенице и докази: Већ у Ст. Завету уважавало се усмено Предање Натприродног Божанског Откривења као и доцније писано. У старозаветној цркви у времену од Адама до Мојсија чувало се и ширило се међу људима Богом откривено учење једино усмено (сравни: V. Мој. 32, 7.; Пс. 44, 1.; Јерем. 6, 16.), и тек је Мојсије до његовог времена усмено ширено учење и писмено изложио.<sup>1</sup> Исти је случај и у новозаветној цркви. Хр. Спаситељ и Његови апостоли ширили су еванђелску науку испочетка само усмено. Тек су се доцније јавили и апостолски списи, но ипак зато покрај апостолских списа усмено Предање није изгубило своју даљњу важност, напротив апостоли су препоручивали вернима, да подједнако уважавају усмено и писано Натприродно Откривење (сравни: Јов. 21, 25.; исто тако и I. Кор. 11, 2.; II. Сол. 2, 15.; I. Тим. 6, 20.). Св. Предање се и данас у православној цркви, исто тако као и Св. Писмо, уважава, и важи такође као главни извор свима богословским дисциплинама, па и Православној Хришћанској Етици. Шта више Св. Предање је врло потребно за разумевање Св. Писма у опште, па и моралних идеја, јер Св. Предање, пошто садржи реч Божију, често пута потврђује и тумачи писано божанско учење и чува га од кривоверних извртања. За чистоту учења у Св. Предању јамчи једино наша православна црква, која на основу Св. Писма и Св. Предања у позитивној и негативној

<sup>1</sup> Садукееји, стара јеврејска секта, нису признавали Предање (Alterthümer der Bibel, Dr. B. Schäfer, Münster, 1891. стр. 216. — Од хришћанских цркава Св. Предање признају: Наша правосл. црква, римокатоличка и гркокатоличка (унијатска), старокатоличка прелази преко Св. Предања Ђутке (Christkatholischer Katechismus, Bern, 1910. стр. 7. и 9.), а протестантска у опште не признаје Св. Предање (опширније види: Догматика Православне Цркве, С. М. Веселиновић, Београд, 1912. стр. 23.—36.).



форми издаје прописе и наредбе, које се тичу морала и спољашње дисциплине. Црква то чини путем одлука Васељен. и Помесних Сабора.<sup>1</sup> Осим горе цитираних места из Св. Писма, која говоре о Св. Предању и његовој важности, о подједнакој вредности и важности Св. Писма и Св. Предања говоре и поједини св. оци и учитељи цркве, нарочито: Св. Иринеј, епископ лионски;<sup>2</sup> Тертулијан, који каже, да Св. Предање, за чију истинитост и чистоту јамчи црква, потиче преко апостола од Ис. Христа и Бога.<sup>3</sup> Климент Александриски такође сматра Св. Предање исто толико важно као и Св. Писмо.<sup>4</sup> То исто истичу и: Ориген<sup>5</sup>, Св. Епифаније,<sup>6</sup> Св. Василије Велики,<sup>7</sup> Св. Јован Златоусти,<sup>8</sup> бл. Аугустин<sup>9</sup> и др., а нарочито Викентије Лирин-

<sup>1</sup> Наша правосл. црква признаје седам Васељен. и десет Помесних Сабора, старокатоличка признаје такође седам Васељен. Сабора (Christ-katholischer Katechismus *ibid.* стр. 39.), римокатол. неоправдано признаје неких двадесет Васељен. Сабора (последњи Васељен. Сабор наводно био је Ватикански Сабор 1870.) и више Помесних Сабора. Осим тога на основу догмата о т. зв. непогрешивости римског папе римокатоличка црква признаје одлукама рим. папе *ex cathedra* исту важност, као и одлукама Васељенских Сабора, често пута и већу. Протестанти, с обзиром на њихово погрешно учење о цркви, не признају у опште важност одлука Васељен. и Помес. Сабора. — Опширније о Васељен. и Помес. Саборима, које признаје наша православна црква види: Православно Црквено Право, Др. Н. Милаш, Мостар, 1902. стр. 89.—104.; а о канонима тих Сабора: Правила Православне Цркве, Др. Н. Милаш, I. књ. Н. Сад, 1895.; II. књ. Н. Сад. 1896.

<sup>2</sup> *Adversus haereses*, lib. III. cap. II., 1.—2. (Migne, P. gr., tom. VII. p. 846.—847.), lib. III. cap. III., 1.—2. (Migne, Prg., tom. VII. p. 848.—849.).

<sup>3</sup> *De praescriptione haereticorum* (о приговорима јеретика) cap. 21. (Migne, P. l., tom. II. p. 37.—38.).

<sup>4</sup> *Στρωματεῖς* — *stromata*, *Miscellanea* (теписи, ћилимови), lib. I. cap. 1. (Migne, P. gr., tom. VIII. p. 702.).

<sup>5</sup> *Περὶ αρχῶν* — *de principiis* (о начелима), lib. I. n. 2. (Migne, P. gr., tom. XI. p. 116.).

<sup>6</sup> *Κατὰ αἱρέσεων* — *adversus LXXX haereses* (против 80 јереси), *haereses* 61. cap. 6. (Migne, P. gr., tom. XLI. p. 1047.).

<sup>7</sup> *Περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος* — *liber de spiritu sancto* (о Св. Духу), lib. XXIX. n. 71. (Migne, P. gr., tom. XXXII. p. 192.—202.).

<sup>8</sup> *Hom. 4. in . ep. 2ad Thessal.* n. 2. (Migne, P. gr., tom. LXII. p. 488. до 489.).

<sup>9</sup> *De baptismo* (о крштењу), lib. IV. cap. 24. (Migne, P. l., tom. XLIII. p. 174.—176.); сравни и: *Ep. LIV. 1. ad Januar.* (Migne, P. l., tom. XXXIII. p. 199.—204.).



ски († око 430.) кад каже да се истине вере и морала налазе у Св. Писму и Св. Предању, а Св. Предање је само оно истинито, у које се веровало увек свугде и од свих.<sup>1</sup>

Пошто је Св. Предање по свом достојанству и важности исто тако извор Православне Хришћанске Етике као и Св. Писмо, то наша православна црква и на основу Св. Предања не само да чува, него и непогрешно тумачи природни и позитивни божански морални закон; шта више она у позитивној и негативној форми издаје наређења и прописе, који се тичу унутрашње моралности, као и спољашње дисциплине, којима се уређују религиозно-морални односи људи (н. пр. празновање недеље и празника, прописи, који се тичу тајне исповести, забране брака и т. д.). Овде треба разликовати прописе, који важе непроменљиво за целу цркву и за сва времена од прописа, који имају временито и локално значење. Разуме се по себи, да је апостолско Предање важније од доцнијег црквеног уређења, а општи црквени прописи од посебних.<sup>2</sup> На овом месту проговоримо мало опширније и о облицима, односно како се јавља Св. Предање као извор етичког сазнања. У овом погледу Св. Предање дели се у две групе:

1. Црквени живот у пракси и примеру. Дух Христов, како се изражава у животу цркве јавља нам се:

а) У позитивним црквеним прописима и одредбама, чије је достојанство и обавеза различита, с обзиром на порекло и назначење (циљ) тих прописа. Важнији су прописи, који се тичу унутрашње моралности, него прописи, који се тичу само спољашње дисциплине;

б) У таким црквеним праксама и обичајима, који се могу сматрати као општи црквени обичаји и

в) У животу светитеља. Што се тиче тих лица, које црква поштује као светитеље, ваља напоменути, да хришћанство у много случајева има и њима да захвали за своју форму и вредност, пошто је у њима непрестано живио дух Хр. Спаситеља. Живот светитеља је према томе такође извор Православне

<sup>1</sup> Commonitorium peregrini pro catholicae fidei antiquitate et ininvulnerabilitate adversus profanas omnium haereticorum novitates (споменица једног ације за старину и опћенитост католичке вере против безбожних новостивих јеретика), cap. 2. (Migne, P. I., tom. L. p. 640.).

<sup>2</sup> Lehrbuch der Moraltheologie, Dr. A. Koch, Freib. im Br. 1910. стр. 14.—15.

Хришћанске Етике, јер пружа хришћанима често пута идеал праве хришћанске моралности с напоменом, да тај идеал ипак није апсолутно савршен,<sup>1</sup> јер апсолутни идеал моралности пружа само Богочовек Исус Христос. Ову напомену објашњавају извесне околности. Тако н. пр. сваки је светитељ отиснуо слику Спаситељеву на свој индивидуалан начин, друга је слика у личности ап. Павла, а друга у личности ап. Јована.<sup>2</sup> Осим тога у животу светитеља има много што шта и чудноватог, што је више за дивљење, а мање или нимало за подражавање.<sup>3</sup> По свему овом предање о животу и раду светитеља је по вредности различито, већа је вредност стварно историјским догађајима, него легендама, које се сматрају као често песнички изум.<sup>4</sup> Од веће је вредности морални идеал, који својствен већини или бар многим светитељима, од идеала из живота једног или мањег броја светитеља. Слично се може рећи и за изреке из живота светитеља. Оне, и ако су по свом садржају лепе и поучне, јер у већини случајева садрже опомене, које одговарају приликама, ипак се оне не могу сматрати као редовна дужност, премда им је тон заповедајући, јер су многе од тих изрека само правила и савети, као израз ревности извесног светитеља. Но често пута те изреке треба и објаснити, да се може закључити од појединости на опћенитост, од променљивог на непроменљиво, а и да се живим примером човек може поучити.

2. Црквена наука, која такође служи као извор Православне Хришћанске Етике у толико, што црквена наука објективно сведочи за црквене обичаје и етичке погледе извесног времена и краја с једне стране, а с друге стране што обрађује

<sup>1</sup> Сравни дело Амвросија, епископа миланског: *De patriarcha Joseph*, cap. I. n. 1. et 4. (Migne, P. I., tom. XIV. p. 673.—674.).

<sup>2</sup> Сравни: Dr. F. X. Linsenmann, *ibid.* стр. 31.

<sup>3</sup> Сравни: дело бл. Аугустина *Contra mendacium* (противлажи), cap. 9. et 22. (Migne, P. I., tom. XL. p. 532.).

<sup>4</sup> О вредности биографија светаца руски се писци неједнако изражавају. Тако н. пр. Буслаевъ много више уважава та житија као извор морала, него Ключевскій, који мишљење Буслаева сматра претераним (Большая Энциклопедія, IX, томъ, С.-Петербургъ, 1902, стр. 399.—400.). Опширније о житија светих види и: Энциклопедическій Словаръ, изд. Ф. А. Брокгаузъ — И. А. Ефронъ, томъ XII., С.-Петербургъ, 1894. стр. 20.—23.

моралне идеје и проблеме, с обзиром на политичке и социјалне прилике и потребе извесног времена и краја. Овде треба првенствено узети у обзир списе св. отаца и црквених писаца, који су потпуно сачували старо васељенско учење. Према томе, ако се код којег старијег црквеног учитеља или у новијој богословској литератури нађе таково учење, које се не слаже са учењем православне цркве у питању вере и морала, то онда оно, као субјективан поглед, није обавезно, нити може послужити као извор Православне Хришћанске Етике. Ово се може догодити онда, ако се писац, при састављању свога списка, да заведе или ако се руководи симпатијом или антипатијом према предмету, који обрађује, не мислећи на то, да он треба да буде објективан сведок предања и учења свога времена и места, а то тим више, што он треба да објективно прикаже и примену основних моралних начела на поједине актуелне случајеве.<sup>1</sup>

III. Човечији разум као извор Православне Хришћанске Етике. Што се тиче човечијег разума, њега неки православни етичари и не узимају у обзир ни као извор, ни као руководни принцип Православне Хришћанске Етике, јер је ограничен и налази се у поремећеном стању, о чему се можемо уверити како из сопственог искуства, тако и из Натприродног Божанског Откривења.<sup>2</sup> Ово је мишљење мало ригорозније. По умеренијем и са више оправдања гледишту и човечији разум је извор моралног сазнања, односно Православне Хришћанске Етике, не по свом достојанству, него по логичном поретку, пошто је у човечијем разуму положено Природно Откривење или природни морални закон,<sup>3</sup> а и зато, што је човечији разум нуждан супстрат за Позитивно Откривење и позитивни божански морални закон. Без разума нема вере, а исто тако разумно радити значи то исто, што и морално радити.<sup>4</sup> Осим тога Божанско Откривење и црквено учење не садржи само натприродне истине, догме у свом ужем значењу; него и истине природног богословља

<sup>1</sup> Сравни: Dr. F. X. Linsenmann, *ibid.* 33.—34.; Dr. Koch, *ibid.* 16.—17. и *Moraltheologie*, Dr. O. Schilling, *Freib. im Br.* 1922. стр. 11.

<sup>2</sup> Солярский, *ibid.* стр. 6.; Православно Морално Благословље, С. Теодоровић, Срем. Карловци, 1907. стр. 13.

<sup>3</sup> Dr. Koch, *ibid.* стр. 13.

<sup>4</sup> Linsenmann, *ibid.* стр. 28. и 29.



и етике. Зато за научно излагање хришћанског богословља потребни су за извесна питања и докази разума и философије. А што се тиче посебно моралности то и само Откривење наглашава, да основна правила за живот људи пружа човеку његова савест, по етичким нормама, које су човечијем разуму урођене. Према томе може и мора Православна Хришћанска Етика своје морално сазнање изводити не само из Позитивног Откривења, него и из принципа разума.<sup>1</sup> Човечији разум по свом моралном поретку треба да натприродно морално сазнање систематски среди; да изведе консеквенце; да изнесе доказе, да ово сазнање стоји у сагласности са човековим последњим циљем; да натприродни закон живота хармонира са природним потребама човека, и да разуму човечијем не протуслови. Уз овај теоретски задатак човечијег разума стоји и практичан, наиме, у примени ових начела на живот.<sup>2</sup> Човечијем разуму је осим тога и то задатак, да по потреби брани хришћански морал од неумесних нападаја.<sup>3</sup> Кад је реч о човечијем разуму, као извору моралног сазнања, не треба изгубити из вида, да човечији разум као такав ипак није апсолутно сигуран, нити може дати сопствено и потпуно независно сазнање, јер је човеку већ од почетка претходило Откривење, које се јавило као руководство у религиозно-моралним стварима и уздигло изнад овог произвољног стања чистог разума. С друге стране процес моралног сазнања је грехом прекинут или спречен, и човек је штетним утицајем греха, изложен многим заблудама. Но ипак зато и стечена искуства у питању људских заблуда и греха служе нам као извор моралног сазнања. Греси, које упознамо да су противни нашој природи и нашем назначењу, и кроз које се лишавамо добра, упућују нас, да тежимо за добрим, а казна, које греху следи, такође нас упућује да упознамо вредност врлине.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Сравни: *Katholische Moralthologie*, Dr. J. Mausbach, I. Bd., Münster i. W. 1922. стр. 14.

<sup>2</sup> Schilling, *ibid.* стр. 8.

<sup>3</sup> Солярский, *ibid.* стр. 6.

<sup>4</sup> Сравни: Linsenmann, *ibid.* стр. 29. Протестантски етичари често пута узимају мање у обзир ове напомене, с обзиром на њихове у многим случајевима и сувише либералне и субјективне погледе. Зато они моћ човечијег разума прецењују у питању верско-моралног сазнања. За протестантске етичаре човечији разум много је важнији извор Хришћанске Етике, него што га, с обзиром на горње примедбе, сматрају православни и римокатолички етичари.

Остаје нам још, да извесним местима из Св. Писма и патристичке литературе оправдамо горњу тврдњу, да је и човечији разум у овом случају извор моралног сазнања, односно Православне Хришћанске Етике. То потврђују пре свега речи Хр. Спаситеља : »Прегледајте писма, јер ви мислите да имате у њима живот вечни ; и она сведоче за мене« (Јов. 5, 39.). А ап. Павле вели : »А све слушајући добро држите« (I. Сол. 5, 20.). Слично вели и еванђелист Јован : »Љубазни ! не верујте свакоме духу, него кушајте духове јесу ли од Бога ; јер многи лажни пророци изађоше на свет« (I. Јов. 4, 1.) или »да бисте могли кушати која је добра и угодна и савршена воља Божија« (Рим. 12, 2.) или »Да кушате што је боље, да будете чисти и без спотицања на дан Христов« (Фил. 1, 10.) и т. д. И многи св. оци и учитељи цркве сведоче управо доказују корист човечијег разума за познавање хришћанских истина уопште, па и моралног сазнања. Н. пр. Св. Јустин. каже, да човек по разуму и слободној вољи може да бира порок или врлину, јер је у противном случају похвала и казна бесмислена.<sup>1</sup> Св. Иринеј још очигледније то доказује тврдњом, да је човечији разум прави извор моралног сазнања, шта више вели, да у томе човек себе сматра сличним Богу, што има разум и слободну вољу. Кад човек живи по свом разуму и слободној вољи, он живи по вољи Божијој ; а ако не живи тако, биће зато крив, пошто не живи по моралним законима, у којима је манифестована воља Божија.<sup>2</sup> Бл. Теодорит тумачећи »песму над песмама« истиче, да је за правилно тумачење и разумевање Св. Писма потребан оштар ум.<sup>4</sup>

Јером. Др. Симеон Станковић.

<sup>2</sup> 'Απολογία πρώτη υπέρ χριστιανῶν — apologia I. pro christianis, cap. 43. ; 'Απολογία υπέρ χριστιανῶν — apologia II. sive brevior, cap. 7. (Migne, P. gr., tom. VI. p. 394. et 455.).

<sup>3</sup> Adversus haereses, lib. IV. cap. 37. и 39. (Migne, P. gr., tom. VII. p. 1099.—1104. ; 1109.—1112.).

<sup>4</sup> 'Ερμηνεία εις τὸ ᾠσμα τῶν ᾠσμάτων — explicatio in canticum canticorum (Migne, P. gr., tom. LXXXI. p. 27. sq.).